

1. บทนำ

1.1 หลักการและเหตุผล

การเลี้ยงโค-กระบือ อยู่คู่กับวิถีชีวิตชาวนาไทยมาช้านานแล้ว โดยแต่เดิมนั้น ได้อาศัยแรงงานจากโค-กระบือในการไถนาเป็นหลัก แต่ในปัจจุบัน ด้วยความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีมีมากขึ้น การใช้แรงงานจากโค-กระบือสำหรับการลากจูงหรือไถนานั้นมีน้อยลง กลับมีการนำเครื่องมือเครื่องจักรเข้ามาช่วยแทน อย่างไรก็ตาม เกษตรกรไทยก็ยังคงเลี้ยงโค-กระบือไว้สำหรับการเก็บกินฟางในนาข้าวหลังการเก็บเกี่ยว และถือเป็นการเลี้ยงเพื่อไว้ขายในเวลาที่ต้องใช้เงิน หรือในงานพิธีกรรมต่าง ๆ ทางศาสนา เช่น งานแต่งงาน งานบวช เป็นต้น อย่างไรก็ตาม แม้ว่าในปัจจุบัน จะมีการเลี้ยงโคถูกผสมระหว่างโคพื้นเมืองและโคเลอคูยุโรป เพื่อผลิตเป็นโคขุนที่มีคุณภาพระดับสูงมากขึ้นก็ตาม แต่ก็ยังนับว่าเป็นปริมาณที่น้อยเมื่อเปรียบเทียบกับในตลาดค้าโคของบ้านเรา ซึ่งตลาดส่วนใหญ่ยังคงเป็นของ โคพื้นเมือง (จุฑารัตน์ เศรษฐกุล และณัฏฐิน โอภาสพัฒนกิจ. 2548)

ตาก เป็นจังหวัดทางภาคเหนือของไทย ที่มีพื้นที่มากเป็นอันดับ 4 ของประเทศ กล่าวคือ มีพื้นที่ถึง 16,406.6 ตารางกิโลเมตร แต่มีประชากรเบาบางเป็นอันดับ 2 ของประเทศ (32 คน/ตารางกิโลเมตร) พื้นที่ส่วนใหญ่ของจังหวัดจะเป็นป่าไม้ และภูเขาสูง (<http://th.wikipedia.org/wiki/2007>) ประกอบด้วย 8 อำเภอ 1 กิ่งอำเภอ 63 ตำบล และ 493 หมู่บ้าน โดยอำเภอทั้ง 8 ประกอบด้วย อำเภอเมืองตาก อำเภอบ้านตาก อำเภอสามเงา อำเภอแม่ระมาด อำเภอท่าสองยาง อำเภอแม่สอด อำเภอพบพระ และอำเภออุ้มผาง โดยจังหวัดตากนั้น เป็นจังหวัดที่มีชื่อเสียงทางด้านการท่องเที่ยวและการปศุสัตว์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านโคเนื้อ ที่กล่าวขานกันมากคือ โคพันธุ์ตาก

อย่างไรก็ตาม เกษตรกรในจังหวัดตากที่เลี้ยงโคเนื้อนั้น ส่วนใหญ่ยังคงเป็นโคพื้นเมือง แหล่งที่มีการเลี้ยงโคเนื้อมากที่สุดแหล่งหนึ่งของตาก คือ อำเภอสามเงา โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ตำบลบ้านนา ซึ่งตั้งอยู่ทางตอนเหนือของจังหวัด และเป็นตำบลที่มีภูมิประเทศที่แตกต่างไปจากตำบลอื่น ๆ กล่าวคือ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาและตั้งอยู่ในอ่างเก็บน้ำเขื่อนภูมิพล ประกอบด้วย 5 หมู่บ้าน คือ บ้านอุมวาบ บ้านนาไฮ บ้านหินลาด บ้านโสมง และบ้านสันป่าปวย (หมู่ที่ 1 ถึง 5 ตามลำดับ) ชาวบ้านในแถบนี้จะเดินทางโดยใช้เรือเป็นพาหนะเท่านั้น และส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลักคือการประมง ส่วนอาชีพรอง เป็นการเลี้ยงโคและเกษตรกรรม โคที่เลี้ยงในตำบลนี้ ส่วนใหญ่เป็นโคพื้นเมือง และถูกปล่อยให้หากินตามธรรมชาติ โคที่เลี้ยงในพื้นที่ตำบลบ้านนาคือ จะถูกเรียกว่าเป็น “โคเหนือเขื่อน”

จากสภาพภูมิประเทศของตำบลบ้านนาคือตั้งอยู่ในอ่างเก็บน้ำซึ่งมีน้ำล้อมรอบนี้เอง ประกอบกับสภาพความเป็นอยู่ของเกษตรกรผู้เลี้ยงโคพื้นเมืองที่แตกต่างจากเกษตรกรที่เลี้ยงโคในที่ราบซึ่งมิใช่เกษตรกรที่อยู่ในพื้นที่เหนือเขื่อนภูมิพล และระบบการเลี้ยงและการจัดการโคที่แตกต่างกัน จึงเป็นที่มาของงานวิจัยครั้งนี้ ที่ต้องการจะศึกษาถึงวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของเกษตรกรที่เลี้ยงโคพื้นเมือง ระบบ

การเลี้ยงและการจัดการ โคของเกษตรกร ตลอดจนถึงเส้นทางการเดินทาง (การตลาด) ของโคเหนือเขื่อน ไปจนถึงพ่อค้าคนกลางในที่ราบ และตลาดปลายทางของโคมีชีวิต

1.2 วัตถุประสงค์

1. ศึกษาวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของเกษตรกรผู้เลี้ยง โคเนื้อที่อยู่ในพื้นที่เหนือเขื่อนฯ
2. ศึกษากระบวนการเลี้ยง โคเนื้อในพื้นที่เหนือเขื่อนฯ
3. ศึกษาระบบและกลไกการตลาดของ โคเนื้อมีชีวิต
4. ศึกษาแนวทางในการแก้ปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับการเลี้ยง โคเนื้อของเกษตรกร

1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. สามารถนำผลการวิจัยครั้งนี้ไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรผู้เลี้ยง โคเนื้อได้
2. ได้ทราบถึงระบบการเลี้ยง โคเนื้อของเกษตรกรเหนือเขื่อนฯ รวมถึงระบบและกลไกการตลาด ของโคเนื้อมีชีวิต
3. ได้แนวทางในการแก้ปัญหาและอุปสรรคในการเลี้ยงโคเนื้อให้แก่เกษตรกร
4. สามารถทำการพัฒนาการเลี้ยงโคเนื้อเหนือเขื่อนฯ นี้ให้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการเนื้อโคอินทรีย์ ในอนาคตได้ ซึ่งอาจนำไปสู่การแปรรูปเนื้อโคให้เป็นผลิตภัณฑ์ OTOP ของตำบลบ้านนาได้ ยังผล ต่อการประชาสัมพันธ์ด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์เหนือเขื่อนฯ ได้ด้วย
5. เป็นการอนุรักษ์ประชากร โคพื้นเมืองเหนือเขื่อนภูมิพล ให้คงไว้ซึ่งความหลากหลายทาง พันธุกรรมของโคพื้นเมืองไทยได้

1.4 ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ จะแบ่งงานวิจัยออกเป็น 2 ส่วน คือ

1. ส่วนที่อยู่ในพื้นที่ที่ทำการศึกษา คือ พื้นที่ในตำบลบ้านนา หมู่ 1-5
2. ส่วนที่อยู่นอกพื้นที่ที่ทำการศึกษา โดยการติดตามเส้นทางการขนส่งโคไปยังที่ต่าง ๆ

ส่วนที่ 1 การศึกษาใน 2 หัวข้อ คือ

1. วิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวบ้านและเกษตรกรผู้เลี้ยง โคพื้นเมือง
2. ระบบการเลี้ยงและการตลาดของโคพื้นเมืองในพื้นที่เหนือเขื่อนฯ

ส่วนที่ 2 ศึกษากระบวนการและกลไกการตลาดของโคเนื้อมีชีวิต รวมถึงเส้นทางการขนส่งโคมีชีวิตไปขายยังที่ต่าง ๆ

เมื่อได้ข้อมูลจากส่วนที่ 1 และ 2 แล้ว จะนำมาสรุปเป็นประเด็นของปัญหาและอุปสรรคของการ เลี้ยงเหนือเขื่อนฯ (วัตถุประสงค์ข้อ 4)

1.5 วิธีการดำเนินการวิจัย

ส่วนที่ 1 ส่วนที่อยู่ในพื้นที่ที่ทำการศึกษาคือ พื้นที่ในตำบลบ้านนา หมู่ 1-5 ในส่วนที่ 1 นี้ มี 2 หัวข้อดังกล่าวข้างต้น ซึ่งมีวิธีการดำเนินการวิจัยที่แตกต่างกันกล่าวคือ

- 1. การศึกษาวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวบ้านและเกษตรกรผู้เลี้ยงโคพื้นเมือง ในส่วนนี้ได้รวบรวมข้อมูลที่เป็นภูมิปัญญาพื้นบ้าน พร้อมการสังเกตของคณะผู้วิจัยในระหว่างดำเนินการวิจัย
- 2. ระบบการเลี้ยงและการตลาดของโคพื้นเมืองในพื้นที่เหนือเขื่อนฯ ได้ดำเนินการตามขั้นตอนต่อไปนี้

1. การเลือกกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มประชากรที่ใช้ในการศึกษา คือ เกษตรกรผู้เลี้ยงโคเนื้อ ซึ่งจากข้อมูลที่ได้จากการสำรวจในปี พ.ศ. 2548 โดยปศุสัตว์อำเภอสามเงา (สัญญา ศิริรักษ์, 2550) ดังตารางที่ 1.1

ตารางที่ 1.1 จำนวนเกษตรกรและจำนวนโคที่เลี้ยงในหมู่บ้านต่าง ๆ ในตำบลบ้านนา

หมู่ที่	จำนวนเกษตรกรผู้เลี้ยงโค (ราย)	จำนวนโค (ตัว)
1	22	630
2	32	624
3	33	1,521
4	82	2,477
5	82	2,454
รวม	251	7,706

เมื่อทำการจำแนกเกษตรกรตามจำนวนโคที่เลี้ยง สามารถจำแนกได้ตามตารางที่ 1.2

ตารางที่ 1.2 จำนวนเกษตรกรที่เลี้ยงโคแยกตามขนาดของฝูงโคที่เกษตรกรเลี้ยง

ขนาดของฝูง	จำนวนเกษตรกรผู้เลี้ยงโคทั้งหมด (ราย)
เล็ก (1-10 ตัว)	36
กลาง (11-50 ตัว)	176
ใหญ่ (51 ตัวขึ้นไป)	39
รวม	251

จากการใช้ตารางของ Krejcie and Morgan (1970) เพื่อดำหนดกลุ่มตัวอย่างจากประชากรทั้งหมดพบว่า จะต้องใช้กลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นกลุ่มเกษตรกรทั้งสิ้นไม่น้อยกว่า 150 ราย โดยแยกตามกลุ่มจะได้ดังนี้ กลุ่มเล็ก จำนวน 22 ราย กลุ่มกลาง จำนวน 105 ราย และกลุ่มใหญ่ จำนวน 23 ราย เมื่อได้จำนวนกลุ่มตัวอย่างแล้ว จะทำการสุ่มอย่างง่าย โดยจัดชั้นของกลุ่มตัวอย่างตามกลุ่มของโค และกระจายไปในหมู่

ต่าง ๆ ทั้ง 5 หมู่ อย่างไรก็ตาม ในการปฏิบัติงานในพื้นที่จริงนั้น สามารถที่จะสัมภาษณ์เกษตรกรได้ถึง 194 ราย ซึ่งมากกว่าที่ได้จากการเปิดตารางจำนวน 44 ราย ดังแสดงไว้ในตารางที่ 1.3 โดยเกษตรกรที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในหมู่ 5 จะมากที่สุด (66 ราย) รองลงมาคือ เกษตรกรจากหมู่ 4 3 1 และ 2 ตามลำดับ

ตารางที่ 1.3 จำนวนเกษตรกรกลุ่มตัวอย่างในแต่ละหมู่บ้านแยกตามขนาดฝูงโคที่เกษตรกรเลี้ยง

หมู่	ขนาดของฝูงโค			รวม
	เล็ก	กลาง	ใหญ่	
1	4	13	6	23
2	5	13	2	20
3	3	18	10	31
4	3	39	12	54
5	10	41	15	66
รวม	25	124	45	194

2. เครื่องมือในการเก็บข้อมูล

เมื่อได้กลุ่มตัวอย่างแล้ว จะทำการสร้างเครื่องมือในการเก็บข้อมูล ซึ่งจะใช้แบบสอบถามและแบบสังเกตการณ์ โดยในแบบสัมภาษณ์ จะครอบคลุมหัวข้อต่าง ๆ คือ

- 1) ข้อมูลส่วนบุคคล ได้แก่ สถานภาพทางสังคม ศาสนา รายได้ อาชีพ ฯลฯ
- 2) ระบบการเลี้ยงโคเนื้อ เช่น จำนวนโคที่เลี้ยง จำนวนพ่อพันธุ์แม่พันธุ์ รายจ่าย อาหาร การทำแปลงหญ้า การให้วัคซีน การดูแลโคที่ปล่อยให้หากินเอง การดูแลลูกโคหลังคลอด และการจัดการอื่น ๆ รวมถึงปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในการเลี้ยงโค
- 3) ระบบการซื้อขายโค เช่น ปัจจัยที่ทำให้ต้องมีการขายโค จำนวนที่ขายต่อครั้ง อายุ น้ำหนักโคที่ขาย การกำหนดราคาขาย การต่อรองกับผู้ซื้อ การขนส่ง ฯลฯ เป็นต้น

ส่วนแบบสังเกตการณ์นั้น จะใช้สำหรับการศึกษาวิถีชีวิตและการดำรงชีพของเกษตรกรผู้เลี้ยงโคเนื้อ

ส่วนที่ 2 ส่วนที่อยู่นอกพื้นที่ทำการศึกษา โดยการติดตามเส้นทางการขนส่งโคไปยังที่ต่าง ๆ ดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

1. สอบถามหารายชื่อ และหมายเลขโทรศัพท์ของพ่อค้าที่ทำการค้าขายกันบริเวณต้นเขื่อนภูมิพล โดยประสานงานกับปศุสัตว์อำเภอสามเงา จังหวัดตาก ที่ทำหน้าที่ในการออกใบเคลื่อนย้ายสัตว์มีชีวิตที่ออกมาจากเหนือเขื่อน ซึ่งจะมีรายละเอียดเกี่ยวกับพ่อค้าทั้งหมดที่มีการซื้อขายโคพื้นเมืองเหนือเขื่อน เนื่องจากพ่อค้ากลุ่มนี้ จะต้องแจ้งจำนวนสัตว์ที่ต้องการขนย้ายแก่ปศุสัตว์อำเภอสามเงา

2. เมื่อได้รายชื่อทำการติดต่อพูดคุยกับพ่อค้าทางโทรศัพท์ หากไม่สามารถติดต่อทางโทรศัพท์ได้นักวิจัยจะประสานงานกับองค์การบริหารตำบล (อบต.) รวมถึงกำนันและผู้ใหญ่บ้านที่มีบ้านพักอาศัยอยู่เหนือเขื่อนและสามารถติดต่อทางโทรศัพท์พื้นฐานได้ ให้ช่วยประกาศเสียงตามสายในหมู่บ้านนั้นๆ อีกทางหนึ่ง

3. จากนั้นเดินทางไปสัมภาษณ์พ่อค้าที่มีการซื้อขายโคบริเวณสันเขื่อน ตามเวลานัดหมาย และเดินทางต่อไปตามที่อยู่ของพ่อค้าที่ขายโคให้กับตลาดนัดซึ่งอยู่แถบจังหวัดใกล้เคียงกับจังหวัดตากได้แก่ สุโขทัย ลำปาง

1.6 การวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติ

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ในงานวิจัยครั้งนี้ เป็นสถิติเชิงพรรณนา (Descriptive statistics) ได้แก่ ความถี่ (ค่าฐานนิยม) ค่ามัธยฐาน ค่าร้อยละ ค่าสูง-ต่ำ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ส่วนข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์พ่อค้านั้นจะใช้การอธิบายเชิงพรรณนา